

news letter

Deset let od měnové krize

Ivan Kočárník
bývalý ministr financí ČR

Ivan Kočárník:
Deset let
od měnové krize

Václav Klaus:
Ekonomie a globální
oteplování

Robert Kvaček:
Sedmdesát let od
smrti Karla Kramáře

Mojmír Hampl:
Proč nepřijmout
antidiskriminační
zákon

Michal Petřík:
Recenze -
Karl Jaspers:
Otázka viny

Deset let od měnové krize v České republice je příležitostí vzpomenout na události, které představují jistý mezník polistopadové ekonomické transformace a ovlivnily i politický vývoj. Čas běží neuvěřitelně rychle. Změnilo se něco v náhledu na tento jev? Byla krize nevyhnutelná? Dalo se jí předejít?

Oslava narozenin

Začnu trochu netradičně. 19. června 1996 byl hezký sluneční den a tehdejší premiér Václav Klaus přijímal v odpoledních hodinách narozeninové gratulace a gratulanty v zahradě Strakovy akademie (sídlo Úřadu vlády ČR). Gratulovat mu přišla i celá tehdejší bankovní rada v čele s guvernérem Josefem Tošovským. Nálada byla vcelku veselá, i když nedávné parlamentní volby nedopadly pro tehdejší vládní koalici příliš dobře (poměr hlasů ve sněmovně 99:101).

Nikdo z přítomných netušil, jak velký zásah do ekonomiky schválila týž den dopoledne bankovní rada ČNB, mne nevyjímaje. Bankovní rada se rozhodla zvýšit povinné minimální rezervy o tři procentní body (z 8,5 na 11,5 %), spolu s tím zvýšila i úrokové sazby platné na mezibankovním trhu (diskontní, lombardní a repo sazby). Komerční banky musely během necelých dvou měsíců stáhnout z oběhu miliardy korun.

„Naše, ne příliš pevně a kapitálově ne silné komerční

banky pohybující se - z řady snadno vysvětlitelných důvodů - na ostří nože, na hraně svých možností, byly tímto měnovým zásahem zasaženy asi daleko více než naše centrální banka očekávala předem a než tušila potom,“ napsal správně ve sborníku CEP č. 5/2000 „Tři roky od měnové krize“ Václav Klaus.

Vybral jsem tento citát zejména proto, že naprosto přesně vyjadřuje skutečnost, že Česká národní banka v té době neměla žádný analytický aparát, výpočty a modely, na základě kterých by vědomě rozhodla nejen o směru, ale i o intenzitě měnové restrikce. A pokud měla, tak jak ukázal další vývoj, byl zcela chybný (vylučují na tomto místě, že by chtěla vědomě ekonomiku „potopit“).

Prognózy hospodářského růstu v dubnu 1997 byly ještě velmi optimistické. Zatímco ministerstvo financí už předpovídalo růst už jen 2,6 %, ministerstvo průmyslu a ministerstvo práce a sociálních věcí ještě počítalo s 3,5 %, velké banky počítaly s růstem přes čtyři procenta, samotná ČNB očekávala růst HDP o 3-4 procentní body! Pro pořádek uvádím, že skutečné tempo růstu HDP bylo v roce 1997 činilo 1 %.

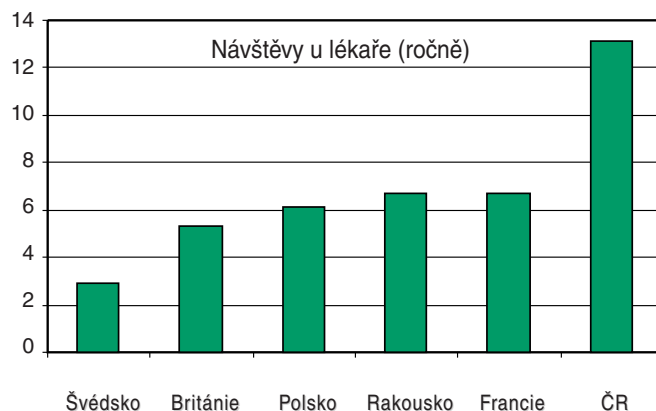
Vývoj ekonomiky

Rozhodnutí ČNB předcházela řada věcí, nicméně z ekonomických jevů to byly zejména dvě skutečnosti, které byly podle mého názoru relevantní pro měnový zásah (nikoliv pro tak intenzivní): deficit běžného účtu platební bilance a poněkud „rozhořavavý“ státní rozpočet na rok 1996 (to říkám sebekriticky).

Deficit běžného účtu platební bilance měla Česká republika od roku 1994. Tento deficit nebyl zpočátku nijak zvláště výrazný a pohyboval se v letech 1994-1995 mezi

KVĚTNOVÝ GRAF CEPU

Češi - rekordmani v nemocnosti

Pramen: OECD Health Data 2006

2–3 % HDP. Od posledního čtvrtletí 1995 se však začal rychle prohlubovat a blížit se 7 % HDP. Ekonomové ve vládě i ve vedení ČNB si byli vědomi tohoto problému a nepodceňovali ho. Především počítali s tím, že masivní zahraniční investice z let 1994 a 1995 přinesou dříve či později „mladé“ v podobě zvýšení exportního výkonu české ekonomiky. To koneckonců vývoj potvrdil a pozitivní vývoj v druhé polovině roku 1997 a v dalších letech byl příznivě ovlivněn těmito investicemi a méně pak měnovým kurzem.

Státní rozpočet na rok 1996 se sestával velmi obtížně. Byl to volební rok. Skoro každý ministr si myslel, že když se nezvýší výdaje na to či ono, volby dopadnou pro koalici špatně. Fiskální disciplína některých ministrů byla žalostná – hrozili odchodem z koalice, pokud se dotace do jejich resortů nezvýší. Odmítali respektovat makroekonomická kritéria. Několikrát jsem musel hrozit svou demisí, aby se vůbec dal rozpočet sestavit. A ani premiér mě v těchto dobách příliš nepodržel – nechtělo se mu „handrkovat se“ s ministry ve vládě o každou korunu a tak zpravidla odcházel se slovy „to si vyřídíte s Kočárníkem“. Tato slova nepiši na svoji obhajobu, ale pouze popisují situaci, jaká tehdy byla.

Sešlápnutí brzdy

O tom, že míra restriktce měnové politiky byla enormní, není pochyb. V letech 1994 a 1995 činilo průměrné roční tempo růstu peněžní zásoby 17–18 %. V prvním pololetí 1996 to bylo 18,5 % bodů, ve druhém pololetí 13,1 % bodů a v roce 1997 pouhých 7,8 % bodů. Nebo-li jinými slovy ČNB zpomalila růst peněžní zásoby z roku na rok o více než polovinu!

Vláda (ale i ČNB) tento vývoj podcenila. Zpočátku se nic výrazného nedělo (alespoň ne v běžných datech, která jsme měli k dispozici). Ekonomika „běžela setrvačností“, vláda měla spoustu starostí sama se sebou, jednak díky volbám a jednak díky tomu, že menší koaliční strany – respektive jejich

představitelé – začaly „vystrkovat růžky“ a nechtěly již držet jednotnou vládní politiku. Vláda ztratila reformní tempo a vedení ČNB se „osamostatňovalo“ a nechtělo se s vládou bavit o některých otázkách, které kompetenčně byly v rukou ČNB (měnový kurs).

Od počátku roku 1997 přestaly růst příjmy státního rozpočtu (zatímco v předchozím roce na základě denních dat rostly indexem 1,06, v roce 1997 činil index 1,0–1,01). Bylo zřejmé, že se v ekonomice cosi děje – ekonomika se zadržela. Začalo být stále zřejmější, že ekonomický růst a s ním spojený vývoj příjmů státního rozpočtu bude výrazně nižší, než jsme předpokládali. Měla-li být zachována kredibilita vládní rozpočtové politiky, bylo třeba přizpůsobit výdaje rozpočtovým příjmům.

Současně začalo být též zřejmé, že se měnový kurs z nejrůznějších důvodů dostává pod tlak. Liberalizace kapitálového účtu platební bilance umožňovala spekulace v podmínkách v zásadě pevného, byť v pásmech 7,5 % oscilujícího měnového kursu. Uměle vyvolané posílení kursu koruny zvyšovalo nápor na obchodní bilanci. Zadržování ekonomiky začalo být některými ekonomy a politiky vydáváno za důsledek chybně prováděné transformace ekonomiky a bylo žádáno, aby si někteří „posypali hlavu popelem“ a jiní aby odešli. Naplnilo se obé. To prvé dříve, to druhé později.

Balíčky

Vláda v této situaci připravila řadu opatření, která jsou známa pod názvem první balíček opatření. 16. dubna 1997 přijala usnesení č. 228/97 o korekci hospodářské politiky a k dalším transformačním opatřením; toto vládní usnesení zahrnovalo opatření v krátkém a středním období (zavedení dovozních depozit) i opatření systémově institucionální (např. urychlené dokončení privatizace, zprůhlednění a standardizace kapitálového trhu apod.). Dále vláda přijala usnesení č. 229/97 o opatřeních k zajištění vyrovnanosti státního rozpočtu v ro-

ce 1997 (stanovila 25,5 mld Kč jako vázané prostředky a o 1,5 mld zvýšení příjmů).

Ekonomické drama však pokračovalo dál a blížilo se svému vyvrcholení. Zhruba v polovině května spekulanti zesílili tlak na korunu. Česká národní banka se mylně domnívala, že má situaci pod kontrolou a začala s intervencemi. Tlak pokračoval, ČNB reagovala dalšími opatřeními v oblasti úroků a dalšími intervencemi.

24. května 1997 oznamují odchod z vlády ministři Dlouhý, Kočárník a Ruml. Nakonec 26. května oznámil premiér spolu s guvernérem změny v kursovém režimu – přechod na řízený floating. Měnová krize sice končí, vláda však zůstává pod tlakem médií, ČNB a MMF. A tak 28. května 1997 přijímá tzv. stabilizační a ozdravný program vládní koalice a následně 18. června 1997 druhý balíček opatření, kterým se zmrazuje dalších 16,9 mld rozpočtových výdajů.

Střet interpretací

Měnová krize 1997 v ČR byla interpretována různými způsoby. Jedna skupina ekonomů zastávala *strukturalistické pojetí* – příčiny zpomalení tempa růstu ekonomiky a měnové krize v roce 1997 vyplývaly podle nich z nedokončených reforem institucí a prostředí, privatizace a chyb v transformační strate-

gii, nikoliv prudkým šlápnutím na brzdou. Toto pojetí hájila z pochopitelných důvodů ČNB, někteří ekonomové, kteří nesnáší Václava Klause a politici a média ze stejného důvodu.

Jiní ekonomové hájili *poptávkové pojetí* – příčiny zpomalení tempa růstu ekonomiky a měnové krize byly primárně dány prudkým poklesem agregátní poptávky vyvolaným nadměrnou měnovou restriktcí, chybami v komunikaci mezi vládou a ČNB a lpěním na politice v zásadě pevného kursu měny. Strukturální problémy sice existovaly, ale nebyly příčinou poklesu. Jistá měnová restrikce byla nutná, ale ne tak prudká. Měnové krizi se dalo předejít včasným uvolněním měnového kursu. Toto pojetí zastával zejména Václav Klaus a někteří další. Patřil jsem do této skupiny též.

16. dubna 2007 to bylo přesně deset let co vláda přijala „první balíček“. Česká televize v rámci ekonomického zpravodajství vzpomněla tohoto výročí. A udělala anketu, které se zúčastnili i mladí ekonomové, kteří nejsou zatíženi spory z poloviny devadesátých let a kteří v té době studovali. S uspokojením jsem registroval, že přibýlo ekonomů „poptávkových“ a strukturalista z ČNB působil jako kůl v plotě. ■

NABÍZÍME

CEP nabízí sborník č. 47/2006 „**Patnáct let od obnovení kapitalismu v naší zemi**“, do něhož přispěli **V. Klaus, V. Dlouhý, K. Dyba, D. Tříška, M. Čalfa, I. Kočárník, J. Fürstová, E. Šíp, J. Weigl, S. Janáčková** a **M. Loužek** (editor sborníku). Do přílohy je zařazen kompletní scénář ekonomické reformy z 30. srpna 1990. Předmluvu ke sborníku napsal **Václav Klaus**.

Cena: 50 Kč, 182 stran.

**objednávky na www.cepin.cz
tel. 222 192 406 • e-mail: cep@cepin.cz**

Ekonomie a globální oteplování*

Václav Klaus

I když by to snad někoho mohlo zajímat, nemám pocit, že se zde dnes mám pokoušet hodnotit současný pokus vlády o zásah do dlouhodobě deficitních veřejných financí naší země a už vůbec ne o porovnávání rozsahu i obsahu tohoto zásahu s mými tzv. „balíčky“ z doby před deseti lety z dubna 1997 (to by ale mohlo být hezké téma na Vaše seminární, ročníkové či diplomové práce).

Volím téma poněkud jiné, věřím, že neméně naléhavé. Během dvou týdnů vyjde v pražském nakladatelství Dokořán, kde před rokem vyšel slavný Lomborgův „Skeptický ekolog“, má knížka s názvem „Modrá, nikoli zelená planeta“, s otázkou v podtitulu „Co je ohroženo: klima nebo svoboda?“ Nechci tuto svou knihu tímto svým vystoupením předjímat či vyprazdňovat, a proto promluví spíše na okraj této knihy, než abych dával její shrnutí.

Jednota ekonomie

Své dnešní vystoupení jsem si nazval „Ekonomie a globální oteplování“, anglicky bych přesněji řekl „economics of global warming“. Chtěl bych tento název vysvětlit, a to ze dvou důvodů. Za prvé, vždy hájím jednotu ekonomie, ale zvolený nadpis naznačuje existenci jakéhosi specifického oboru, a za druhé, problematika globálního oteplování zdnalivě není tématem ekonomie. Chtěl bych se pokusit ukázat, že v tom žádný rozpor či problém není.

Jsem přesvědčen o tom, že je ekonomie svým paradigma-tem jednotnou či jednolitou vědou, nebo jinak a snad přesněji řečeno, že jednotné paradigma má ta část ekonomie,

kteřá si zaslouží být nazývána vědou. To u nás rozhodně není všeobecně zastávaným názorem a nejsem si jist, zda by se na tom vzájemně shodly všechny katedry Vaší vysoké školy a všichni Vaši páni profesori. Pro mne je to ale axiom výchozí. Proto lidé jako já vždy odmítali parcelování ekonomie, proto nepovažovali např. „development economics“ za svébytnou disciplínu. Vždy jsme byli přesvědčeni o tom, že stejná ekonomie platí jak pro dnešní USA, tak pro země subsaharské Afriky. Stejně tak jsme vždy tvrdili např. i to, že v socialismu platily stejné zákonitosti, jaké jsou studovány obecnou ekonomii.

To samozřejmě neznamená, že v ekonomii neexistuje jistá dělba práce a z ní vyplývající specializace na určité podobory. Mezi ty dnes mimořádně zajímavé a ve společenském dialogu vysoce relevantní patří i ekonomie životního prostředí, klimatických změn nebo globálního oteplování. Podmínka, aby stále šlo o ekonomii, je jediná: je třeba na tyto objekty zájmu či na tato témata používat stejnou ekonomii, stejný box of tools, stejnou metodologii, stejné pojmy, stejné poučky, stejné nástroje analýzy. Tato rozdílná témata nesmí vést k vytváření více ekonomii, což neznamená, že neexistuje vzájemně plodné obohacování se z různých podoborů.

Je snad zřejmé, že nemluví o módním interdisciplinárním přístupu, který obvykle není ničím jiným než pošlapáním jakékoliv vědecké práce. Mluví o aplikaci standardní ekonomie na jiná, třeba i nestandardní témata.

Fenomén globálního oteplování (ale třeba i korupce, nebo zločinu, nebo počtu dětí v rodině) je též tématem pro ekonomii, ale nejde

v něm o laický pokus ekonomie přeměřovat teplotu na Zemi. Jde o naši analýzu chování lidí, o analýzu interakcí, které ve společnosti mezi lidmi vznikají a které ovlivňují i klima. Zajímá nás člověk, jeho chování, jeho motivy, jeho volba. Co člověk vyrábí, co spotřebovává, kolik investuje nebo spoří, zda se chová úsporně nebo zda plytvá, zda se chová krátkozrace nebo s dlouhodobou perspektivou, jaké faktory ho v jeho rozhodování ovlivňují, to v žádném případě nezkoumá meteorologie, klimatologie, biologie, fyzika či chemie, ani ekologie, ale jen a jedine ekonomie.

Občas slyšíme, že se svými úvahami o věcech, jako jsou klimatické změny, ekonomové pletou do řemesla meteorologům či biologům, ale to vůbec není pravda. Nic z jejich oborů si nikdo z nás nedovolí komentovat, natož zpochybňovat. Je tomu právě naopak. Řada zástupců těchto disciplín dělá dalekosáhlé soudy o záležitostech ekonomických, aniž by byli schopni brát v úvahu nejelementárnější souvislosti a zákonitosti, kterými se ekonomie vážně zabývá. Jejich často radikální doporučení se netýkají fyziky, ale ekonomiky a politiky. „Vlamování se“ do sousedních oborů tedy funguje opačně, než jak to bývá v sou-

časných diskusích tradováno, a ekonomové by to měli říkat nikoli tichým hlasem.

Pět principů

V současné debatě o životním prostředí, klimatických změnách či globálním oteplování musí ekonomie a ekonomové trvat na několika základních principech, které bych rád naznačil.

Prvním z nich je ekonomický pohled na tzv. zdroje, jejichž ekonomická definice má s konceptem přírodních zdrojů, tak jak ho chápou běžní lidé, jen velmi málo společného. Přírodní zdroje nejsou automaticky zdroji ekonomickými, neboť neexistují žádné ekonomické zdroje samy o sobě, bez člověka. Cokoliv přírodního, tedy to, co většinou zkratkovitě nazýváme termínem přírodní zdroj, se stává ekonomicky zajímavým a ekonomicky relevantním jen a jedine při splnění dvou předpokladů: existující technologie umožňují využití přírodního zdroje (známé případy ropa v éře faraónů, mořské vlny dnes); existující ceny umožňují ekonomicky smysluplné použití zdroje. To je elementární vstupní příspěvek ekonomie do dnešní debaty, který úplně obrací známé tirády o vyčerpávání zdrojů. Klíčovým závěrem je to, že s lidskou invencí a technickým pokro-

DOPORUČUJEME

Václav Klaus Modrá, nikoli zelená planeta

Co je ohroženo:
klima, nebo svoboda?

DOKOŘÁN 2007

* Přednáška pro studentskou organizaci Ekonom, VŠE, Praha, 2. května 2007.

kem zdrojů stále přibývá, nikoli ubývá.

Druhým základním tématem ekonomie je vazba základních ekonomických mechanismů, tj. vlastnických vztahů, cen a vůbec trhu na racionální, což současně znamená maximálně šetrné využívání vzácných, protože vždy, v každém okamžiku omezených ekonomických zdrojů. Tyto mechanismy jsou nejučinnější cestou obrany přírodního prostředí člověka před jeho ničením a přírodních zdrojů před jejich iracionálním čerpáním či dokonce vyčerpáním. I to je specifický pohled, který musí ekonomové stále zdůrazňovat a který vůbec není triviální.

Třetím tématem, který ekonomové a ekonomie přináší do těchto diskusí, je otázka vztahu velikosti příjmů (a obecněji bohatství lidí) a struktury jejich poptávky. Z empirické analýzy ekonomů vyplývá, že vztah ekonomického růstu, bohatství a chování člověka k přírodnímu prostředí je dlouhodobě příznivý. Poptávka po kvalitě přírodního prostředí s ekonomickým růstem roste, nikoli klesá. Tzv. Kuznetsova environmentální křivka, hle-

dající souvislost mezi velikostí příjmů a mírou poškozování životního prostředí, stejně jako trochu obecnější „křivka environmentálního přechodu“, ukazují, že i když v počátcích ekonomického rozvoje může mít vztah těchto dvou veličin nepříznivý vývoj, s rostoucím bohatstvím člověka se životní prostředí zlepšuje. Proto známý tvar obráceného U, proto název Kuznetsova křivka.

Za čtvrté, místo o principu předběžné opatrnosti, který používají environmentalisté, pracují ekonomové s *cost-benefit analýzou*. Dobře vědí, že žádná „předběžná opatrnost“ – neberoucí v úvahu náklady a výnosy – neexistuje, že žádné pojišťování se ohledně budoucnosti při nejasných efektech a neúnosně vysokých pojišťovacích nákladech nemá žádné ospravedlnění. A verze k riziku je sice pro ekonomu srozumitelným konceptem, každý z nás ho ve svém životě běžně používá, ale jde jak o výši rizika, tak o náklady vyhýbání se mu. Všechno lidské jednání (ale i nejednání) má své náklady, tedy i lidská opatrnost. Ani toto environmentalisté takto jasně a takto ostře nevidí.

Za páté, ekonomové v druhé polovině devatenáctého století pochopili, že hodnota čehokoli, tedy zboží i služeb, rizika i bránění se před rizikem, peněz i času, je veličinou subjektivní a že v sobě nemá nic tzv. objektivního. Nedá se změřit, zvážit. Je to vždy subjektivní pohled člověka na věc, závisející na kontextu a okolnostech. Tak jste se to na VŠE téměř před půl stoletím bohužel neučil.

Faktor času

I když tento pohled na svět není pro neekonomy intuitivně zcela srozumitelný ani v případě běžného zboží, téměř zcela nesrozumitelné je i pro lečjakého ekonomu hodnocení času. I čas má svou hodnotu a cenu, nebo jinak řečeno, cena času ovlivňuje naše hodnocení minulosti, přítomnosti i budoucnosti. Není pravda, že má minulost, přítomnost a budoucnost stejnou hodnotu. Není možné se dívat – jako to dělají environmentalisté – na přítomnost a budoucnost stejně, resp. hodnotit stejně ty či ony environmentální, ale i neenvironmentální jevy a události v nestejných časových okamžicích.

Ekonomové se na tuto věc dívají pomocí konceptu diskontování. Vycházejí zcela logicky z toho, že je diskontní sazba – neboli cena času (neboli preference přítomnosti před budoucností) – větší než nula, z čehož plyne, že budoucnost je vždy a za všech okolností „menší“ než přítomnost. Čím je diskontní sazba větší a čím je budoucnost vzdálenější, tím je vůči přítomnosti menší. To se každý student ekonomie učí v hodině financí a je mu to – snad – srozumitelné při pohledu na stokorunu dnes či za rok, desetiletí, nebo století. Stejný pohled je ale nezbytný i při pohledu na jakýkoli environmentální problém. To není cynismus vůči budoucnosti, to je elementární racionalita lidského chování.

V kontextu těchto pěti principů vidím problém ekonomie a globálního oteplování jako předmět společenské diskuse. Nezkouším jinak, jindy a na jiných místech měřit teplotu. Přínos ekonomie je v této debatě nezastupitelný a je právě v těchto věcech, které jsem se pokusil naznačit. ■

Miloslav Bednář profesorem filosofie

CEP gratuluje jednomu ze svých dlouholetých spolupracovníků – Miloslavu Bednářovi – k profesuře v oboru filosofie na Palackého universitě v Olomouci. V dubnu získal Miloslav Bednář profesorský dekret z rukou prezidenta republiky a vstupuje tak na vrchol své akademické dráhy.

Miloslav Bednář vystudoval filozofii a sociologii na FF UK v Praze (1967–72). Z ideologicko-politických důvodů nemohl za komunismu pracovat v oboru filozofie. Po roce 1989 byl rehabilitován a přijat jako samostatný vědecký pracovník do Filozofického ústavu AV, kde působí dodnes. Přednáší na třech fakultách UK, na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a na Vysoké škole poli-

tických a sociálních věd v Kolíně.

Bednář se zabývá filosofií politiky, filosofií dějin, fenomenologií, českou a československou filosofií. Svá filosofická východiska Bednář utvářel především pod vlivem fenomenologie, antických zdrojů a jejich novověké proměny spolu s českou tradicí Tomáše G. Masaryka a Františka Palackého. Fenomenologii rozvíjí v tradici Martina Heideggera, Hannah Arendtové a Jana Patočky.

Habilitován v oboru filozofie byl v roce 2002 na Masarykově universitě v Brně. V současnosti aplikuje svá filosofická východiska na diskusi mezi liberalismem, resp. postmodernismem a komunitarismem. Načrtává vlastní pojetí filosofie dějin, nábo-

ženství a politiky a analyzuje filosofické kořeny evropské integrace.

Miloslav Bednář je autorem řady studií a článků publikovaných doma i v zahraničí, rovněž samizdatových textů a pod pseudonymy zveřejňovaných polemik a analýz z doby komunistického režimu. Několikrát vystoupil na seminářích Centra pro ekonomiku a politiku, přispívá do Newsletteru CEP. Od roku 2000 působil ve dvou dvouletých obdobích jako člen Koordinační rady Česko-německého diskusního fóra.

Hlavní publikace: „České myšlení“ (Praha, 1996), „Spravedlnost, demokracie a česká filozofie politiky“ (Olomouc, 1998). Editor sborníků „Spor o dějiny I-IV“, „Traditions and Present Problems of Czech

Political Culture“ (Washington, D.C., 1994), „Human Dignity – Values and Justice“ (Washington D.C., 1999), „Evropanská tyranie“ (Praha, CEP 2003).

Svým filosofickým myšlením, analytickou přesností, sečtělostí a schopností prezentovat nekonvenční, někdy až nepříjemně zásadní názory, si Miloslav Bednář vydobyl důležité místo v současné veřejné debatě. Odolnost vůči vnucovaným a módním trendům projevil Bednář nejen za komunismu, ale i po listopadu 1989 jako soustavný kritik centralistického proudu evropské integrace.

CEP přeje prof. Bednářovi do dalších let hodně tvůrčích sil, elánu a badatelského nadšení.

ML

Sedmdesát let od smrti Karla Kramáře

Robert Kvaček

profesor Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

Dlouho byla v Čechách slyšet ozvěna výstřelu, který měl odpoledne 8. ledna 1919 vzít život československému ministerskému předsedovi Karlu Kramářovi. Atentátník už seděl ve vězení, oběť útoku odjela do Paříže na mírovou konferenci a o střelbě na Pražském hradě se stále ještě mluvilo a psalo. Útok byl příliš neobvyklý, než aby se na něj dalo zapomenout.

Atentát

Politické vraždy se v novodobých českých dějinách dosud nepěstovaly, i když úplně neznámé tu nebyly. Kramář se měl ostatně v nedávné světové válce stát jednou z jejích obětí, šibenici za politickou činnost mu přichystal vojenský soud. Císař František Josef však nedal katu pokyn k dílu a jeho nástupce Karel odsouzeného pustil na svobodu. Smrti ve Vídni Kramář unikl a teď jí byl najednou blízko v Praze. Koho by ten politický atentát nevzrušil?

Karel Kramář byl hlavním mužem českého liberalismu, jedna z vůdčích osobností české politiky.

Došlo k němu v druhém poschodí Hradu, na závěr audiencí u ministerského předsedy. Posledního návštěvníka přijal Kramář na chodbě, byl to asi osmnáctiletý mladík, který na něho čekal od rána. Kramář vycházel z předpokojů s malířem Langrem, už s ním také mluvil na odchodu. Úředník ho ještě upozornil na onoho mladíka. Kramář chtěl něco říci, ale v tom se mu mladý muž uklonil a – vystřelil.

„Klidně, bez vzrušení, skoro nedbale,“ jak vyprávěli svědkové. Kulka Kramáře neminula, byla vypálena z blízkosti, prorazila zimník na prsou, ale smekla se po náprsní tašce a přežele šlů a do těla nevnikla. Podruhé už atentátník nevystřelil. Byl odzbrojen (svědectví o jeho zadržení se

liší), ale téměř se nebránil. Počítal s tím, že neunikne, chtěl soudu a veřejnosti objasnit motiv svého činu.

Po letech řekl jednomu historikovi, že střelil „pitomej kluk“. Bylo to „hloupé a zbytečné“, dodal. Určitě, ale nejen to. Taková charakteristika

Od počátku 90. let 19. století zasedal Kramář v rakouské říšské radě, byl i jejím místopředsedou, vypracoval se v brilantního řečníka.

by mohla znamenat i určitou omluvu, zvláště, když následoval povzdech, že se tím Kramářovi „jen nadělala sláva“. Atentát byl však smrtelně vážným útokem a mohl mít právě takový výsledek. Takže s odlehčujícím ohlednutím se dějepisci nehtotožňují, vřdyt i současný svět zahlcovaný individuálním a skupinovým terorem posuzuje politické atentáty jinak. Musí.

Vůdčí osobnost

Výstřel na Pražském hradě v lednu 1919 byl připsán anarchismu. Právem. Kramáře si skupina mladých anarchistů vybrala za oběť jako překážku k naplňování sociálních tužeb spojených s koncem války, jako „jednoho z milionářů“ symbolizujícího a představujícího pro ni neomezenou moc kapitálu. Zaútočila však především na hlavního muže českého liberalismu, na jednu z vůdčích osobností české politiky.

Kramář se do tohoto postavení prosadil už za Rakousko-Uherska. Politickou dráhu a její ideový podklad si zvolil vědomě, připravil se na ni studiem na několika výtečných univerzitách. Narodil se 27. prosince 1860 ve Vysokém nad Jizerou v rodině úspěšného podnikatele, který se vypracoval ze zedníka ve stavitele a továrníka. Patřil do zakladatelské generace českých podnikatelů, jež se prosazovali úsilovnou prací,

talentem a schopnostmi ekonomicky se orientovat. Rodinné zázemí zbavilo Kramáře hmotných starostí, což se pak ještě utvrdilo pozdějším sňatkem s bohatou Ruskou.

Od počátku 90. let 19. století zasedal Kramář v rakouské říšské radě, byl i jejím místopředsedou, vypracoval se v brilantního řečníka, který měl vždy co říci a uměl to. Stanul v čele mladočeské strany, jež doufala v modernizační proměnu Rakouska znamenající i příznivé podmínky k rozvoji jeho českomoravské části.

Zároveň počítal se spoluprací Slovanů a se záštitou carského Ruska, kdyby střední Evropu chtělo dominovat Německo. „Novoslovanství“ zůstalo vizí a představy o hlubších změnách v Rakousku vzala v roce 1914 světová válka. Kramář se s ním proto rozešel a málem to zaplatil životem.

Neaplněná očekávání

Po vzniku Československa bylo samozřejmé, že Kramář stanul v čele jeho první vlády. Vzápětí přežil atentát, ale za nedlouho, v červenci 1919, jeho vláda padla. Brzký pád, který byl pro Kramáře osud-

Národně demokratická strana se v politickém životě neprosadila tak, jak Kramář léta čekal.

ným, měl několik příčin: poválečné socializační nálady byly příznivé pro levici, Kramářova národně demokratická strana měla v popředí místo sociálního národní program, Kramář trávil větší čas na pařížské mírové konferenci, kde se intenzivně věnoval „ruské otázce“, tedy organizaci protibolševické intervence.

Na ni myslel i v následujících letech, spolupracoval s pravicovou ruskou emigrací. Doufal, že „nové Rusko“ by mohlo být operou i Československu. S těmito názory narážel, zvláště když se spojoval s kritikou československých legií v Rusku, jež považoval

za schopné Leninův režim zlikvidovat. Měly prý postupovat do nitra Ruska, nikoliv volit cestu Sibiří.

Politicky a ideově se dostával se svou nacionálně zaměřenou národní demokracií do rozepří, konfliktů a soubojů s „Hradem“, s prezidentem Masarykem a ministrem zahraničí Benešem. Zvláště vztah s Benešem – vinčným i ze sporných politických metod – se vyhroutil do střetů, které řešil až „čestný soud“. Kramář se ale s protivníky neusmířil.

Kramář zůstával spíše symbolem politiky, která před desetiletími pomohla české společnosti dospět.

Národně demokratická strana se v politickém životě neprosadila tak, jak Kramář léta čekal, ač zvláště v počátcích měla v členstvu významnou část české elity. Způsoby politické práce neoslovující „dav“, pověst právě „elitářské“ strany zaměřené hlavně na podnikatelské vrstvy, některé její programové zásady jí nemohly získat mohutnější ohlas v převážně středostavovské české společnosti.

Prosadila se sice ještě jedním-dvěma ministry do několika vlád, ale vždy bez Kramáře. Přijal by jen úřad ministerského předsedy nebo prezidenta. Žádná z těchto funkcí nebyla už jeho národní demokracii dostupná. Ve vládní politice určitě chyběl, měl rozhled, zkušenosti, důstojnost. Absence ho přece jen vzdalovala veřejnosti. Zůstával pak už spíše symbolem politiky, která před desetiletími pomohla české společnosti dospět.

V politice utratil i své jmění. Hodně ho stála také reprezentativní vila nad Prahou, kterou stavěl už před válkou. Užil si jí až jako poslanec a předseda strany. Umřel v ní před sedmdesáti lety, 26. května 1937. V tom roce ztratil český národ hned několik významných osobností. Jako by je osud chtěl uchránit před mnichovskou tragédií. ■

Proč nepřijmout antidiskriminační zákon

Mojmír Hampl

člen bankovní rady České národní banky

Ráčkující či koktající rozhlasoví moderátoři, obtlouštělé a krátkonohé modelky, rachitičtí vzpěrači, dýchaviční a astmatictí maratonci, novináři bez schopnosti zformulovat větu, simultánní tlumočníci bez talentu na jazyky, dislektičtí učitelé češtiny. O jakéže absurdní zemi to mluvíme? To jen trochu dříve a poněkud exponovaně kreslíme svět, do kterého nás za pár let může přivést stále sílící modla našeho věku, již říkáme „kult equalismu“ či „kult rovnosti“.

Zásadním právním vyjádřením tohoto kultu v českých podmínkách by se měl stát tzv. antidiskriminační zákon. Návrh tohoto zákona se letos napodruhé vrací do legislativního procesu poté, co jej senát v lednu roku loňského již jednou zamítl. Povrchní čtení tohoto návrhu v mnoha čtenářích možná zatím nezbudí podobné obavy. Ovšem principy, formulace a celé ideové podloží této podivuhodné normy již dnes hovoří zcela jasně a domýšlení důsledků nevyžaduje až tolik představivosti.

Kult rovnosti

Bují-li totiž dnes zhoubně další dlouhodobé a zásadní ideologické ohrožení svobody, vlastnických práv a přirozeného řádu, byť zatím zárodečné a latentní, pak je to právě kult rovnosti, který se zatím nejviditelněji projevuje ve zdánlivě nevinném a ušlechtilými cíly vedeném boji s tzv. „diskriminací“ všeho druhu.

Podstatou tohoto kultu je přesvědčení, že všichni lidé mají vždy, všude a za všech okolností jakési shůry dané „právo“ na identický, rovný přístup ke všem a ke všemu, počínaje zaměstnáním, přes vzdělání a konče nákupem veškerého zboží a služeb. Z tohoto „práva“ pak nutně symetricky plyne též povinnost každého přistupovat pod sankcí vždy a ke všem identicky a rovně a to všech

vztazích, situacích a okamžicích, které jen mohou nastat.

Kult rovnosti již pronikl do spousty jiných oblastí našich životů a dal vzniknout mnoha pochybným konceptům, jako je kupříkladu „spravedlivý obchod“ (fair trade) či „spravedlivá soutěž“ (fair competition). Téměř vždy se jedná o snahu méně úspěšných

Svobodná volba by se po schválení této normy měla stát výjimkou, nikoli pravidlem.

subjektů na trhu zastavit prostřednictvím státu a jeho nástrojů (cel, kvót, bariér, anti-monopolních úřadů) konkurenci schopnějších a k tomu využívat kvazimorální argumenty, například že spravedlivá (rozuměj rovná) soutěž je jen ta, v níž všichni vyrábějí za identických nákladů, prodávají za identických cen, na identických či podobných trzích, s podobnými maržemi a podobnými prodejními metodami, hlavně tedy bez „dumpingu“, „cenového podbízení“, „mzdového vykořisťování“, „agresivního marketingu a prodeje“ atd. Co na to, že za splnění uvedených podmínek je pak již těžko hovořit o soutěži a konkurenci v ekonomickém slova smyslu.

Ano, i v uvedených oblastech je kult rovnosti nebezpečný a stojí za mnoho ostrých komentářů, které také mnozí píší, včetně autora těchto řádků. Ovšem tento kult může naprosto zásadně změnit náš svět v okamžiku, kdy se stane vůdčím principem aplikovaným na každý kontakt, každou komunikaci a každý kontrakt dvou a více osob. A to je právě to, oč se antidiskriminační zákon snaží.

Návrh tohoto zákona ve zkratce zakazuje „diskriminaci“ v mnoha oblastech běžného života typu přístupu k zaměstnání, povolání, podnikání, zdravotní péči, vzdělání či v přístupu ke zboží a služ-

bám. Diskriminovat je zapovězeno z nepřeberné řady důvodů, počínaje rasou, etnickým původem, pohlavím, věkem, jazykem či vírou a konče sociálním původem, zdravotním stavem, majetkem či genetickými znaky.

Silnějším stupněm, který je označen jako „diskriminace přímá“, se míní situace, kdy se „s jednou osobou zachází méně příznivě, než se zachází nebo by se zacházelo s jinými“. Slabším stupněm je pak „diskriminace nepřímá“, spočívající „v jednání či jen opomenutí, kdy na základě zdánlivě neutrálního ustanovení, kritéria nebo praxe je osoba znevýhodněna proti ostatním“.

Molotovův koktejl

Stručně řečeno, návrh zákona (nikoli překvapivě vycházející primárně z předpisů Evropské unie) alespoň verbálně tvrdí, že výchozím, zavrženímhodným stavem světa je stav, kdy lidé k sobě přistupují z nekonečně mnoha důvodů v nekonečně mnoha situacích rozdílně, nestejně, nepěkně znějícím slovem „diskriminačně“. A tuto „diskriminaci“ nalézá prakticky všude. To je ovšem zásadní zneužití hanlivého slova diskriminace.

Fakticky totiž navrhovaný kodex označuje za výchozí nedobrý stav světa svobodu volby a uplatňování vlastnických práv a za cílový stav považuje nesvobodu. Jakoukoli osobní volbu (zaměstnance, výrobku, firmy, partnera, restaurace, školy atd.) je totiž možné při dostatečně široké definici označit za „diskriminaci“ všech těch, kteří právě nebyli vybráni. Čím rozsáhlejší je množina důvodů pro volbu, jež je možné označit za „diskriminační“, tím více „diskriminace“ ve společnosti „existuje“ a tím více je nutné ji „potírat“.

A návrh zákona vychází z definice věru široké. Taxativně vyjmenovává, kdy o diskriminaci ve vztazích mezi lidmi nejde (např. v případě výběru zaměstnance se zaměstnavatel nedopouští

diskriminace, pokud bere v úvahu „nutnou délku praxe“, či pokud pro výběr konkrétní osoby pro konkrétní post existuje nespécifikovaný „věcný důvod“), ve všech ostatních situacích ji předpokládá a tudíž „řeší“.

Obrací tedy naruby základní princip svobodné společnosti, že jakákoli svobodná volba je automaticky legální a posvátná a pouze v taxativně vyjmenovaných, specifických případech je možné požádat o posouzení její oprávněnosti příslušný orgán, např. soud. Svobodná volba by se po schválení této normy měla stát výjimkou, nikoli pravidlem. To je navíc v návr-

Kdokoli může kohokoli libovolně označit za diskriminujícího a každý nařčený je automaticky vinen, neprokáže-li sám opak.

hu zákona podtrženo tím, že dochází k bezprecedentně rozsáhlému přechodu důkazního břemene z žalujícího na žalovaného. Jinými slovy, kdokoli může kohokoli libovolně označit za diskriminujícího a každý nařčený je automaticky vinen, neprokáže-li sám opak. To je právě opačný princip, než platí v civilním právu, kde logicky žalující musí prokazovat před soudem žalovanému, čeho a proč se po něm v soudním řízení domáhá.

Jde tedy vpravdě o smrtící molotovův koktejl nesprávných ideových a právních principů, který může začít nečekaně explodovat tam, kde to i ti nejupřímnější stoupení návrhu zatím nevidí. Smějeme-li se dnes jako Evropané mnoha tzv. frivolním žalobám ve Spojených státech, můžeme za pár let být dvakrát tak k smíchu my sami.

Nehumánní rovnost

Zkusme se zamyslet i nad jinými příklady než těmi exponovanými. Nebude-li prodejce vozů Ferrari věnovat stejnou péči při vysvětlování

parametrů nového vozu a při poskytování množství a rozsahu testovacích jízd každému nemajetnému svářeči jako svému klíčovému zákazníkovi, který odebírá jeden vůz obrok, „diskriminuje“ zcela zjevně dle majetku (značku Ferrari i povolání svářeče uvádíme jako vhodný příklad, jakkoli by to dle dikce návrhu zde zkoumaného zákona mohlo zavánět „diskriminací“ jiných výrobců drahých aut či majetných svářečů). Tím spíš, pokud dává velkému a pravidelnému zákazníkovi slevu.

Při čtení návrhu antidiskriminačního kodexu se zkrátka zdá, že jsme svědky další přepjaté reakce na špatné svědomí.

Habilitační řízení na univerzitě? Proč by mělo být vyhrazeno pro inteligentní, sečtělá a pracovitě akademiky? Univerzita, která neumožňuje habilitaci naprosto každému, zjevně „diskriminuje“ z důvodu genetických znaků, mezi něž dle drtivě převládajícího mínění vědy spadá i vrozená inteligence. Právo nosit titul docent před jménem by měl mít přece každý, nediskriminačně, bez ohledu na cokoli. Každý by měl mít právo hrát hokej v NHL, získat Zlatého slavíka nebo dirigovat Vídeňské filharmoniky. V každé z cest k těmto metám je přece kus genetických znaků toho kterého schopného hokejisty či muzikanta.

Proč by neměli mít právo na úspěch nediskriminačně všichni a ze zákona? A co teprve jazyková diskriminace. Co mají dělat všichni, kteří se narodili s angličtinou jako rodným jazykem (a ne naučili se jí) s definičním faktem, že se tím dramaticky snižuje jejich možnost celosvětově ale i lokálně pracovat či získávat informace? Koho žalovat, který úřad pro lidská práva tuhle celoplanetární diskriminaci vyřeší? Je jasné, že podobné zákony ke vzniku celoevropského úřadu podobného typu jistě povedou.

A nakonec, domýšlejme do důsledků. Proč by vůbec zaměstnavatel, který ze svých

peněz platí vlastní zaměstnanci, měl mít jakoukoli možnost vybírat mezi kandidáty na jednotlivé posty? Kdyby při přijímání do zaměstnání nezáleželo na žádných parametrech, kterými se kandidáti od sebe liší (pochází z pohlavím a věkem a konče třeba jazykem či inteligencí), nebylo by přece vůbec nutné dělat jakékoli výběrové řízení na jakoukoli pozici. Stačilo by, aby personální ředitel vyšel na ulici a vybral prvního, kdo mu přijde do ruky. Proč je pro některé tak těžké pochopit, že například soukromý zaměstnavatel ve svobodné zemi má mít právo vybírat si zaměstnance dle vlastních kritérií, včetně těch, které jsou v návrhu označeny jako „diskriminační“? Proč je tak těžké pochopit, že diskriminovat nemá stát, a že se má jednat o pravidla maximálně pro něj a nikoho jiného?

Omezení svobody

Při čtení návrhu antidiskriminačního kodexu se zkrátka zdá, že jsme svědky další přepjaté reakce na špatné svědomí. Tolik jsme se jako západní civilizace chtěli odříznout od hrůzné historie druhé světové války, od zkušenosti etnických čistek, genocidy, holocaustu, teorií nadřazenosti ras nad druhými, až jsme z našich hlav zcela vytěsnili prostý fakt, že mezi etniky, rasami či národy opravdu existují rozdíly. Podobně dnes s odstupem bojujeme s historickou zkušeností ponížení jedněch lidí druhými tak usilovně, že zapomínáme na další prostý fakt: lidé se od sebe liší. Dokonce se liší zásadně.

Neexistuje žádný zákon, který umožní sportovnímu antitalentu stát se světovou hvězdou, intelektuálně nevybavenému získat Nobelovu cenu, risku neschopnému vydělat spoustu peněz, nebo matce na mateřské s třemi dětmi získat dobře placené místo obchodní cestující po střední Evropě. Tyto příklady chápeme a možná jsou i sdělitelné, ale problém je, že platí v menším pro každou kancelář, každý úřad, každý vesnický fotbalový oddíl a každý přijímací pohovor do práce.

Neexistuje bohužel nic jako oblíbená „rovnost příležitostí“, protože v příležitostech dělat úspěšně či méně úspěšně jakoukoli aktivitu jsme si z mnoha důvodů celoplanetárně od narození dramaticky nerovni a s tímto vědomím musíme umět žít. Jediným smysluplným konceptem nemůže být *rovnost příležitostí* ale *maximalizace příležitostí*, maximalizace šancí, což není nic jiného než maximalizace svobody. Tento návrh zákona ovšem svobodu volby omezuje.

Vše uvedené samozřejmě neznamená, že neexistuje právo na ochranu před zásahem do cti a důstojnosti každého z nás. Ale to existuje i tak a pro jeho ochranu plně postačují stávající civilní normy a Ústava. Návrh tohoto zákona ničemu nepomáhá, jen vše mate a zatemňuje.

Ekologismus jako varování

Pro důkaz toho, že věci dnes absurdní mohou být zítra zcela běžné, netřeba chodit daleko. Stačí prostý pohled na nedávný vývoj další ideové „zbraně hromadného ničení“, kterou je ekologismus. Na začátku 70. let minulého století, v době vzniku meadowsovských predikcí limitů růst pro Římský klub, by asi také bylo absurdní předvídat, že se důležitou politickou otázkou pro vyspělý svět jednou stane snaha o systematické ovlivňování klimatu a dokonce počasí člověkem. A hle, stačily k tomu ani ne tři desetky let. Obezřetnosti je tedy třeba zavčas.

Ekologisté jsou antihumán-

ni. Jsou antihumánní proto, že základní, byť ne zcela příznanou tezí jejich ideologie je, že vývoji světa překáží člověk. Je jen nutným zlem, bez něž by bylo na světě lépe. Kult rovnosti má podobnou antihumánní vlastnost. Nerespektuje přirozenou odlišnost lidí ve znacích, které mohou, ale i nemohou ovlivnit. Nerespektuje, že lidé se rodí, žijí a umírají s diametrálně odlišnými schopnostmi, talenty, vlohami, vlastnostmi, s rozdílnou inteligencí, zájemem. A že i jejich věk, jazyk a mnoho jiných znaků ovlivňuje jejich šance. Zapomínají, že tento elementární fakt je přirozeným stavem světa, který není dílem žádného člověka, ani skupiny lidí. Tudíž jej ani žádný člověk nemůže změnit. Je zcela naivní představa, že může existovat jakákoli vláda, která vytvoří svět, o kterém vyzývají kulturu rovnosti sní.

Lavina ekologismu se utrhla. Valí se plnou silou údolím a v tuto chvíli můžeme jen stěží odhadnout, kolik kritického rozumu, vědecké střídlivosti, seriózních argumentů a nadhledu ještě pod sebou a před sebou pohřbí. A aniž jsme stačili spočítat její škody, už se pomalu nahoře na přehybu rýsuje další kupa sněhu. S tou je ještě možné něco dělat. Ještě je možné ji zastavit, nebo se jí alespoň vyhnout. Ještě je možné nespustit proces, jehož nekonečné nechtěné důsledky půjde později tak obtížně zvládat. Ještě je možné nepřijmout antidiskriminační zákon. ■

PŘEDPLATNÉ CEPU

Nejjednodušší způsob, jak za výhodnou cenu dostávat pravidelně Newsletter, sborníky CEPu a pozvánky na semináře

BLIŽŠÍ INFORMACE NA:

www.cepin.cz • tel. 222 192 406

RECENZE – KARL JASPERS: OTÁZKA VINY

Michal Petřík
poradce prezidenta republiky

Je rok 1946 a německý filosof, vystudovaný psychiatr a profesor psychologie Karl Jaspers, kterému nacistický režim znemožnil veřejně působit a hrozil neustálými deportacemi, protože se odmítl rozvést se svou židovskou manželkou, se strukturovaně, s vhledem i osobním prožitkem zamýšlí nad otázkou viny Němců.

Jaspersův spis *Otázka viny* – příspěvek k německé otázce (Academia 2006, poprvé vyšlo česky v roce 1969) však není čistě filosofickým traktátem. Jaspers zcela konkrétně polemizuje s mnohými názory a vysvětleními, kterými se Němci po prohrané válce, pádu nacionálního socialismu a v okamžiku celkového zhroutení své země snažili pojmenovat sami sobě navzájem i vlastnímu svědomí to, co se stalo v minulých letech.

Čtyři typy viny

Celou knihou postupuje rozlišení viny, které je formulováno již v prvních větách a odstavcích. Jaspers rozlišuje čtyři typy, „čtyři pojmy viny“, a to, zjednodušeně řečeno odstupňovaně podle míry bezprostředního zavinění. Jde o vynu:

1. *kriminální*, kdy zločiny spočívají v objektivně prokazatelných činech, které porušují jednoznačné zákony. Instancí je soud, který aplikuje zákony;

2. *politickou*, která spočívá v činech státníků a v příslušnosti k určitému státu, v jejímž důsledku musím nést následky činů tohoto státu, jehož moci jsem podřízen a jehož řád mi umožňuje život. Všichni občané společně odpovídají za to, jakou mají vládu. Instancí je moc a vůle vítězova;

3. *morální*, kdy za činy, kterých se přece vždycky dopouštím jako určitý jedinec,

jsem zodpovědný morálně, a to za všechny své činy, i za politické a vojenské činy, které vykonávám. Nikdy prostě neplatí „rozkaz je rozkaz“ stejně jako zločin zůstává zločinem, i když je vykonán na rozkaz. Instancí je vlastní svědomí a komunikace s přítelem a bližním;

4. *metafyzickou* – jestliže jsem neučinil všechno, co jsem mohl učinit, říká Jaspers, abych zabránil nespravedlnosti a bezpráví, jsem spoluviněn. Jestliže jsem nenasadil svůj život, abych zabránil zavraždění druhých, ale jen přihlížel, mne činí vinným způsobem, který nelze právně, politicky a morálně přiměřeně postihnout. Instancí je jedině Bůh.

Touha po řádu

Krok za krokem, pohledem křesťanského filosofa (a v tomto ohledu blízký úvahám F. W. Foerstera z díla „Evropa a německá otázka“, které poprvé vyšlo v roce 1937), popisuje Jaspers bezprostředně poválečnou situaci Němců, pokouší se o diferenciaci německé viny, uvažuje nad tím, kde lze hledat omluvu a polehčující okolnosti a ukazuje cestu pro očistu. Podle Jasperse nepovstala druhá světová válka z bezvýhodné rivality mezi dvěma stejně uzpůsobenými protivníky, kteří kráčí rytířsky k boji, nýbrž byla „zločinnou potměšilostí a nerozpakující se totální vůlí zničit“.

Zároveň však Jaspers v obecném, nepejorativním slovy smyslu zůstává „pocitivým německým filosofem“, imanentně toužícím po řádu: „Skončili úsilí o řád nezdarem, vystavte před zraky lidstva strašná hrozba zničení... Podmínkou vlastní záchrany na světě je světový řád, který není v Norimberku ještě konsti-

tuován, ale k němuž Norimberk ukazuje.“

Ve svých úvahách o očistě Němců pak dospívá k tomu, že morální a metafyzická vina se neodpykává, protože nepřestává. Kdo ji má, vstupuje do procesu, který potrvá po celý jeho život. A buď se přijetí oné viny „stane základním rysem našeho německého sebeuvědomění, a pak půjde naše duše cestou proměny; nebo klesneme do lhostejné průměrnosti pouhého žití. Pak už se u nás neprobudí žádné skutečné hledání Boha; pak už nám nebude zjeveno, co je vlastně bytí; pak budeme hluší k transcendentnímu smyslu našeho vznešeného básnictví a umění, hudby a filosofie.“

Co však zůstane z Jaspersových úvah pro toho, kdo přijímá onu metafyzickou složku viny jen s výhradami či dokonce vůbec? A máme jistotu, že si takto předložený epistemologický systém viny a očisty zachovává všechny své podstatné kvality i pro toho, kdo je k transcendentnu, skutečnému hledání Boha či zjevování podstaty bytí zdrženlivý?

U otázek politické viny je Jaspers nesmlouvavý. Politická odpovědnost se vztahuje i na ty, kteří se označují za úplně nepolitické, kteří žili stranou (mnichové, učenci, umělci), protože i jejich život je umožněn státním řádem. V moderních státech není žádné „mimo“.

Široce pojatý koncept viny morální nám pak umožňuje částečně zodpovědět již zmíněné otázky u viny metafyzické. „Kdo se zúčastnil rasového šílenství, kdo měl iluze o výstavbě založené na podvodu, kdo se smířoval se zločiny, k nimž docházelo už tenkrát, ten je nejen odpovědný, nýbrž musí se morálně obrodit.“ Morální vinou je i pasivita a slepota vůči neštěstí druhých.

Vina otců

Jedinečným a velmi otevřeným způsobem je pojato vlastní vědomí kolektivní viny: „Musíme převzít vinu ot-

ců. Všichni máme spoluvinu na tom, že v duchovních podmínkách německého života bylo něco, co umožnilo vznik tohoto režimu.“

V závěru je diskutována očista a jednotlivé způsoby „vyhýbání se očistě“. Kritizuje vzájemné obviňování všude tam, kde Němec činí sám sebe morálně a metafyzicky soudcem nad druhým Němcem, zastřenou vůli k nátlaku a přetrvávající žádosti, aby se druhý vyznal ze své viny.

Dodnes můžeme slyšet to, co zaznívalo již před šedesáti léty a co už tenkrát Jaspers odmítal: což se zapomnělo na bombardovací teror? Dnes v Německu mluví mnozí dokonce o „bomben-holocaust“. Miliony nevinných přišly v důsledku tohoto teroru o život, zdraví a celý majetek. K tomu Jaspers jednoznačně říká: „Je nespravedlivé prohlašovat všechny stejným způsobem za nevinné. Vcelku platí stále, že my Němci, třebaže jsme nyní upadli do největší bídy mezi národy, neseme také největší odpovědnost za chod věci do roku 1945.“

Cesta očisty pak má vést pokorou a uspokojením. Je nezbytná, protože „bez očisty duše není politické svobody“. Silná transcendentní dimenze typicky jaspersovského „prosvětlování“ otázky viny Němců je pak dobře patrná v závěrečných slovech spisu: „Pokora a zachování míry jsou naším údělem.“

Je rok 2007 a v Německu se znovu diskutuje o poválečné minulosti, o „vyhnání“ a prožitém utrpení. I Němci jsou oběti války, opět dnes slyšíme. Podle Jasperse byli Němci rovněž obětmi nacismu a války, ale byli především obětmi svého vlastního teroristického a totalitního režimu. Byli prvními obětmi nacismu, a nikoliv těch, kteří je od této totality osvobodili.

Po publikování „Otázky viny“ byl Jaspers v Německu terčem různých útoků a kampaní. Výrazný a jednoznačný názor vždy vyprovokuje silnou reakci. Tato diskuse nekončí.